

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 26

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

***Янциур Микола Сергійович** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 25.04.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.
університет, 2003

© Рівненський державний гуманітарний

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Молодший школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин. //Початкова школа. – 2000. – №5. – С. 1-3.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 136с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.:Педагогика, 1968. – 120с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений. – Т.3. – М.: Наука, 1983.
5. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 2000. – 142с.
6. Якобсон С.Г. Становление психологических механизмов этической регуляции поведения. //Психология формирования и развития личности. – М.: Педагогика, 1981. – 320с.

Одержано редакцією 23.02.2003

УДК: 372. 4. 035.6 В.К.КІНДРАТ

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодшому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його соціальної ментальності, своєрідності світогляду. На цій основі формуються особистісні риси громадянина-патріота України, які включають в себе національну самосвідомість; розвинену духовність; моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру; розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Саме тому національна спроможність освіти, наголошується в Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), полягає у невіддільності “національного ґрунту, у її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу” [1,4].

Однак сьогодні, в умовах затяжної економічної кризи, спотвореного переходу до ринкових відносин відбувається інтенсивний процес соціальної і моральної деградації значної частини учнівської молоді. Це зумовлено тим, що, по-перше, з ліквідацією уніфікованих молодіжних організацій, які займалися ідейним вихованням молоді в колишньому СРСР, новостворені молодіжні організації за 12 років незалежності України за браком кваліфікованих педагогічних кадрів та слабкої матеріальної бази так і не спромоглися охопити широкий загал підростаючого покоління. Внаслідок у соціальній освіті утворився ідеологічний вакуум, який є однією з причин втрати інтересу до чесної праці, знецінення духовних ідеалів, набуття комплексу меншовартості, притуплення природних потреб дітей у пізнанні і творчості, що в цілому тенденційно орієнтує підростаюче покоління на звуження свого духовного світу до поля цінностей, спрямованих на потребу особи, а не суспільства, нації, України.

По-друге, чинні законодавчі акти, зокрема Конституція України, закон “Про освіту”, забороняють здійснювати виховання молоді у дусі політики будь-якої партії чи громадсько-політичної організації в галузі національної освіти і виховання. Це природно і цілком виправдано. Але у свідомості значної частини педагогів сталася підміна понять: справедливо відкинувши партійно-класове виховання, вони разом з ним відкинули і ідейно-ціннісне, національне, моральне, політично-державницьке виховання молоді в умовах становлення держави Україна. Таким чином, у сьогоднішній школі відбувається процес “збагачення розуму при зубожінні душі”(В.Сухомлинський), бо лише за допомогою епізодичних виховних заходів та програмових уроків українознавства (які, безсумнівно, сприяють формуванню поглядів, переконань, ідеалів) національно спрямованості не виховаєш. Для цього необхідно, щоб у кожній школі функціонувала чітка система національного, ідейно-ціннісного, патріотичного, державницького формування підростаючого покоління.

Цілеспрямовані наукові дослідження і методичні розвідки видатних педагогів України (В.Андрущенко, І.Беха, М.Боришевського, М.Євтуха, І.Зязюна, П.Ігнатенка, О.Сухомлинської, К.Чорної) підкреслюють, що національно свідомість особистість формується тільки за умови комплексного впливу розумової, фізичної, моральної, трудової, екологічної та інших складових виховання, коли вони інтегруються у національну свідомість на значно вищому рівні гуманістично спрямованого, героїко-патріотичного, національно-цілісного, політико-державницького формування молоді.

Сучасний розвиток освіти потребує встановлення взаємозалежності між певними процесами виховання, надання їм об’єктивної оцінки та творчого застосування у педагогічній діяльності. Необхідність посилення ролі національного виховання вже в початковій ланці школи на основі інтеграції змісту навчальних предметів і зумовили вибір теми даної роботи.

Перш за все, яке ж смислове навантаження ми вкладаємо в термін **нація**? Український дослідник-етнограф академік С.Рудницький відзначав, що “нація (самостійний нарід) – це одна з відмін породи **чоловік** (Homo sapiens), а національні почуття, тобто любов і прив’язаність до свого народу і своєї Батьківщини, прагнуть “до вдержання цієї відміни людської породи, що зветься народом, до здобуття її оптимістичного існування” [2, 278]. Отже, беззаперечним є те, що найпершою потребою будь-якого національного колективу, як етносу, є така сама потреба, що і у всякої іншої істоти на землі: зберегти своє життя, забезпечити його розвиток, передати спадщину у наступні покоління. Етнонаціональний розвиток дитини в такому контексті полягає у

безкінечному природно-історичному процесі олюднювання особистості та середовища її існування.

Смислове ж навантаження терміну **нація**, на нашу думку, на філософському рівні відображає систему поглядів народу на природу і суспільство; на масово-побутовому рівні виражає успадковану і культивовану в народі любов до всього свого рідного (мова, культура, традиції тощо); на раціонально-суспільному рівні являє буття народу в часі, самоусвідомлення і самоутвердження себе як етносу серед інших народів світу і співпраця з ними; на особистісному рівні сповідує почуття любові і відповідальності за долю свого народу, свідому постановку інтересів суспільства вище за власні. Генетично сформовані, підтримані й примножені вихованням, усвідомлені і закріплені в національному інстинкті самовиживання, національна свідомість і національні почуття допомагають особі й національному загалові в цілому мобілізувати свої внутрішні фізичні й духовні сили у боротьбі за своє природне і суспільне виживання.

Національна свідомість – це найвищий критерій, за допомогою якого оцінюється рівень суспільного життя. З однієї сторони він характеризується такими загальнолюдськими цінностями як добро, співчуття, здатність сприйняти іншу людину як рівноправного громадянина Землі. З іншої – це відчуття і усвідомлення власної гідності і гордості за приналежність до своєї нації.

Формування світогляду значною мірою залежить і від панівної ідеології суспільства, і від усвідомлення провідних ідей основ наук (пізнаванність світу, взаєморозвиток і обумовленість явищ, можливість і закономірна необхідність перетворення навколишнього світу людиною; боротьба за свободу і незалежність своєї нації; соціальна обумовленість поглядів на добро і зло, справедливість і несправедливість тощо). Успіх виховання національних переконань і національної свідомості залежить, від того, у якому соціальному оточенні перебуває дитина в тому віці, коли перед нею відкривається світ людських взаємин, світ Батьківщини.

Основними інститутами соціалізації і центрами національного виховання дітей є сім'я і школа.

Протягом віків сім'я як виразник безсмертності народу через наступність поколінь була основною ланкою суспільного життя в системі **особа-сім'я-суспільство**. Вона була і залишається першою ланкою національного виховання, оскільки саме в родинній системі виховання кожний народ органічно продовжує себе у своїх дітях, неухильно генерує свій національний дух, характер, менталітет, традиційно-побутову культуру, рідну мову, спосіб життя.

Школа за своєю сутністю теж має бути невіддільна від національного ґрунту, оскільки саме вона покликана формувати і берегти національну культуру, органічно поєднувати і утверджувати загальнолюдські і національні цінності за допомогою цілеспрямованої організації педагогічної діяльності, яка допомагає учням самовиразити, самоутвердити свою моральну сутність через самостійну діяльність.

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Мета виховання національної свідомості у молодших школярів – прищепити, оживити і відродити в душі та генетичній пам'яті животворне коріння звичаїв нашого народу, донести до кожного учня (а через нього і в сім'ю та родину) розуміння того, що ми не просто українці, ми – нація, ми народ зі своєю багатовіковою історією, культурою, мовою, звичаями; викликати у молодшого школяра потребу в усвідомленні себе як частинки своєї нації.

Психологічна схема формування смислових структур національної свідомості характеризується переходом від почуттєвого ступеня пізнання до абстрактного мислення, переходом від відображення навколишнього світу у формі відчуттів, сприйняття і уявлень до відображення його у поняттях. Таким чином, процес формування національної свідомості особистості у молодших школярів найперше проходить крізь узагальнення дитячих спостережень, особистих вражень та переживань, вже сформованих, набутих знань, тобто на основі **первинного** матеріалу проходить становлення моральних уявлень і понять. Спочатку дитина отримує загальне смислове задоволення від прослуханої казки, пісні, а вже потім усвідомлює красу національного фольклору. Ось чому тлумачення нових понять потребує попереднього накопичення у молодших школярів особистих спостережень, фактів, наочно-чуттєвих образних уявлень. Формування національної свідомості молодшого школяра ґрунтується саме на перетворенні цих накопичених уявлень у поняття.

Сам механізм формування національної свідомості у молодшого школяра виглядає так. На основі особистої практики у дитини здійснюється узагальнююча діяльність свідомості, переробка даних чуттєвого пізнання. Дитина багато що у своєму досвіді порівнює, зіставляє різні явища морального-духовного життя і поступово, відвертаючись від випадкового, другорядного, виділяє в цих явищах загальне, істотне, основне. Між уявленнями та поняттями немає чіткого бар'єра, навпаки, існує дуже тісний взаємозв'язок, постійний взаємоперехід. Уявлення, стаючи все більш узагальненими, набувають якості понять. Таким чином, формування найбільш широких та загальних понять передбачається конкретизація їх в елементах, зокрема це відбувається на основі безпосереднього сприйняття етносфери, в кожному явищі якої широке поняття знаходить свій прояв і відображається свідомістю. Відбувається процес накопичення фактів, які сприяють побудові запасу образних уявлень. У подальшому чуттєвий рівень пізнання через сприйняття та уявлення закінчується формуванням національної самосвідомості.

Рушійною силою механізму формування національної самосвідомості є активізація та розвиток пізнавальної діяльності. А основою активізації є розвиток інтересів та формування мотиваційної діяльності, які можна здійснювати через ознайомлення учнів з особливостями нації, до якої вони належать, привертання уваги до її позитивних рис, до вивчення особливостей її існування та діяльності, історичних успіхів та невдач, визначення місця нації серед інших народів та виховання уміння переборювати труднощі.

Одним із шляхів підвищення ефективності формування національної свідомості у початкових класах є встановлення більш тісних міжпредметних зв'язків, які за своєю освітньою і виховною функцією мають закономірний цілісний вплив на свідомість, почуття і діяльність людини. Ефект впливу міжпредметних зв'язків на формування національної свідомості здійснюється завдяки перебудові й вдосконаленню внутрішньої логічної структури методів і методичних прийомів навчання та виховання. Для виховання у молодших школярів національної самосвідомості доцільно використовувати адекватні методи та методичні прийоми, які відповідають конкретним умовам (віковим і психологічним особливостям учнів, рівню їхніх знань, матеріальній базі школи тощо): розповіді, бесіди, відвідування виставок, музеїв, майстерень народних умільців; зустрічі з майстрами народної творчості; демонстрація образотворчого народного мистецтва, перегляд діафільмів, відеофільмів та кінофільмів; читання літератури на історичну, біографічну (біографії видатних осіб нації, діячів культури, науки та мистецтва) та географічну тематику, українських казок, легенд, дум, переказів; виготовлення альбомів та художніх монтажів, створення макетів та виробів з природного матеріалу; участь у народних обрядах, національних іграх, конкурсах, олімпіадах, розучування народних пісень, інсценування національних літературних творів, проведення ранків та спортивних змагань. При цьому з метою керування пізнавальною активністю молодших школярів доцільно використовувати спеціальні завдання, які б розвивали сприймання, пам'ять, мислення. Ці завдання можуть бути на засвоєння як теоретичного, так і практичного матеріалу, його запам'ятовування та виконання певного ряду розумових операцій: порівняння, узагальнення, проведення аналогії, тощо.

Проте необхідно пам'ятати, що процес оволодіння науковою системою знань про свій народ, свою націю, її історію, культуру не повинен носити епізодичний характер, а має втілюватися у життя через інтеграцію в цілісну систему всіх навчальних предметів початкової ланки школи.

Молодший шкільний вік – це час інтенсивної етнізації дитини, становлення національної психології, національного способу мислення. Тому допомогти молодшому школяреві полюбити рідний край, його природу, виховати пошану до батька й матері, пізнати себе, свій рід, усвідомити приналежність до свого народу, нації є одним із основних завдань початкової школи. Саме початкова школа має закладати у школярів підвалини моральних устоїв, традицій, духовних цінностей, історичну пам'ять свого народу, оскільки все це є надійним заслоном проти духовного зубожіння, національного нігілізму і в перспективі зумовлює становлення національно свідомої особистості і розвиток нації в цілому.

В оволодінні знаннями з основ наук виокремлюють їх подвійне призначення: по-перше, кожний окремий предмет і всі предмети в цілому необхідні школяреві як умова його гармонійного розвитку; по-друге, той чи інший предмет необхідний учневі як джерело розвитку індивідуальних нахилів, здібностей, формування покликання, професійної орієнтації. Але обидва призначення мають розглядатися у тісному взаємозв'язку крізь призму виховання освіченого національно свідомого громадянина, який здатний своїм розумом і працею прославляти і збагачувати Батьківщину-Україну, а в разі необхідності – захищати її від ворогів.

Високий рівень синтезу тих чи інших знань забезпечують інтегровані уроки, які об'єднують навколо певного поняття чи теми різноманітні знання. Синтез цих знань дозволяє досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати аналіз, порівняння, узагальнення, що особливо важливим є для розгляду світоглядних, людинознавчих, екологічних, комунікативних умінь, понять. Проведення інтегрованих уроків створює передумови для різнобічного розгляду та розуміння таких понять як **нація, етнос**. У цілому ж інтеграцією навколо національного виховання передбачається, що зміст навчальних предметів у молодших школярів має бути етнічно зорієнтованим, містити різнобічні знання, достатні для цілісного уявлення про свій народ, його історико-культурні витоки і етнічну специфіку.

Безсумнівно, не всі навчальні предмети мають однакові можливості для національного виховання, але вони закладені у зміст будь-якого з них. Специфіка одних дисциплін має безпосередній вплив на процес етнічного виховання завдяки великій емоційній насиченості ідей та фактів, що є у їх змісті; особливості ж інших предметів діють опосередковано.

Завдання вчителя-класовода полягає в тому, щоб у процесі виконання місії вихователя він зумів розкрити перед свідомістю молодших школярів кожний предмет як інформаційне джерело розумового розвитку через призму державницької національної ідеї. Проте варто пам'ятати, що виховання здійснюється не тільки на уроках, виховних годинах або в інший обмежений певний проміжок часу. Національне виховання – це постійний процес, який тим ефективніший, чим більше праці в нього вкладає вчитель і весь колектив школи в цілому. Виховує учня все: і урок, і розвиток різнобічних інтересів поза уроком, і засоби масової інформації, і взаємовідносини вихованців у шкільному колективі та поза школою, у сім'ї та в соціальному середовищі місця проживання тощо.

Невід'ємною частиною національного виховання є рідна мова народу – безцінне духовне багатство, в

якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість, славу, культуру, традиції. Мова сприймається не просто як засіб комунікації, не лише як знаряддя формування думок, а й як засіб вияву духовно-емоційної сфери дитини. Спілкування рідною мовою веде до зростання національної свідомості молодшого школяра, формує його гідність, високі моральні якості українця.

Слово рідної української мови водночас виступає як суб'єкт і як засіб оволодіння знаннями, як основа впливу культури моральних почуттів, взаємин, вчинків на світогляд молодших школярів. Саме тому у вихованні словом необхідно керуватися як принципом оптимальної побудови своєї мови у психологічному плані (тобто необхідна емоційна розвиненість вчителя, його комунікативність, розкутість, що дає йому можливість доторкнутися до найвіддаленіших куточків серця дитини словом), так і принципом зворотного зв'язку у спілкуванні (тобто вміння подивитися на світ очима дитини).

Українське слово – це джерело, з якого вихованці черпають уявлення про навколишній світ, про свою родину, про рідну природу, село, місто, Україну. Тому любов до України, до свого народу, своєї нації неможлива без любові до рідного слова, оскільки рідна мова одна у людини, як і одна Батьківщина: “дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері” – підкреслював у своєму записнику Василь Сухомлинський [3, 5].

Виходячи із сказаного, урок рідної української мови маємо розглядати і як предмет та засіб, і як суб'єкт та об'єкт національного виховання, оскільки молодшого школяра необхідно виховувати рідним українським словом, а все інше – вправи, звички, праця – наслідки цього виховання. У розумовій праці на цих уроках необхідно вчити молодших школярів мислити, розвивати своє мовлення, збагачувати свій активний запас новими словами, постійно знаходячи для цього найрізноманітніші відтінки і грані рідного слова. А для цього необхідно покинути тісні класні приміщення і вийти з дітьми на природу, оскільки кожне слово, яке входить в словниковий запас дитини має пов'язуватись з конкретним образом, уявленням, почуттям, яке воно передає, щоб діти могли відчувати і те тепло, і ту ласку серця, що вклав народ у його значення, і особисто відчувати і дзиччання джмеля, і дзюрчання струмка, і побачити чистоту ранкової роси і красу світанкової зорі. У такі моменти потрібно розвивати творчу, багату уяву молодшого школяра, щоб діти самі підшуковували слова, які у повній мірі змогли б відобразити їхні почуття. Дітям доцільно розповідати і про шанобливе ставлення наших предків до природи. Особливий інтерес викликає і сприяє запам'ятовуванню матеріалу інформація про рослини-обереги, рослини-символи (калина у лузі, тополі край дороги, верби над ставом, соняшник в городі, мальва за тином) – здавна найприкметніші ознаки українського села, які одухотворені найрізноманітнішими легендами, казками, оповідями.

Краса рідного краю, де в органічній єдності зливається образ, емоція, слово, стає джерелом любові до свого народу, своєї нації, України саме завдяки вдумливому спогляданню картин природи, які діти щодня спостерігають і до яких буденно звикли. Тому на уроках природознавства доцільно використовувати прогностичні функції народних прикмет (“Вінця навколо Сонця – на дощ”, “Зірки стрибають – на мороз”, “Небо над лісом посиніло – буде тепло”, “Дощ на Зелені свята – будуть великі достатки” і т.п.). Така інформація стимулює дітей уважніше придивлятися до навколишнього світу, формує у них своєрідне національне сприймання довкілля, усвідомлення реальної дійсності, виховує патріотичні почуття, а реальне відчуття краси в свою чергу пробуджує бережливе ставлення як до природи рідного краю, так і до праці сотень поколінь свого народу, які плекають свою землю і передають у спадок наступним поколінням своєї нації.

Загалом, природа – об'єктивна реальність, яка існує поза і незалежно від нашої свідомості. Проте з рідною природою людина пов'язує ідеї, думки, переживання, почуття щастя і горя, любов до свого народу. Тому виховна сила природи полягає не тільки у спогляданні краси природи рідного краю, але й у дбайливій турботі молодших школярів про те, щоб земля стала красивішою і багатшою через посилену працю вихованців по окультуренню землі свого народу на уроках трудового навчання.

За такого підходу, на нашу думку, рідна природа має важливий вплив не тільки на виховання інтелектуальної та емоційної сфери молодшого школяра, але й на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я дитини та утвердження у неї високих моральних якостей як члена української національної спільноти.

Осягнення емоційних відтінків рідного українського слова є водночас і підготовкою до сприймання художніх творів. Слухання і читання творів українських письменників обов'язково спонукає дітей пильніше приглядатись до навколишнього середовища й утверджуватися у власній думці стосовно того, що вони чують, бачать, дізнаються з книжок. Переосмислення прочитаного сприяє формуванню власної гідності, яка виявляється у тому, наскільки мудро і тонко дитина зуміє визначити для себе, що гідне і що не гідне.

Безсумнівно, що на уроках читання молодші школярі мають вивчати твори класиків українського письменництва (Т.Шевченка, Л.Українки, І.Франка, П.Мирного, А.Головка і т.д.), бо у їхніх творах характеризується певна епоха, відображаються певні етапи розвитку українського суспільства, а різноплановість художніх образів у літературних творах виступає як засіб виховання етнічного українця через осмислення морально-етичного ідеалу.

Благодатним джерелом для виховання любові до свого народу, своєї нації, України є народний фольклор: народні прислів'я та приказки, афоризми, етичні повчання, задачі на кмітливість, легенди, думи, казки, які допомагають сформуванню у молодших школярів такі поняття як **нація**, **Батьківщина** і створюють

основу для формування національної свідомості. Народний фольклор, зокрема казкові образи, через тисячоліття доносять до свідомості вихованців дух народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. “Патріотична ідея казки, - підкреслював етнопедagog В.О.Сухомлинський, - в глибині її змісту. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу” [4, 177].

Казкова алегорія, краса слова посилює враження, пробуджує почуття про добро і зло, справедливість/несправедливість, красу і ницість, без чого неможливе благородство душі і гуманне ставлення до людей. Надзвичайно ефективним виховним елементом формування національної свідомості є створення казок самими молодшими школярами. Адже саме у власній казці відображається духовний світ школяра, розуміння ним добра і зла, краси навколишнього світу і людських взаємостосунків.

Процес формування якості у особистості плідотворніше відбувається тоді, коли існує тісний взаємозв'язок впливу на свідомість і почуття молодшого школяра (особисті спостереження, розповідь вчителя, літературний твір) у поєднанні з наступною практичною діяльністю. Своє ставлення до прочитаного, як і відображення сприймання навколишнього світу, молодші школярі можуть виражати у суб'єктивному практичному закріпленні – ліпленням, малюнками на уроках образотворчого мистецтва, аплікаціями та технічною творчістю на уроках трудового навчання.

Особливе місце у національному вихованні дітей займають уроки математики. Культура мислення, яка формується на уроках математики, розвиває не тільки розуміння кількісних, просторових, функціональних залежностей, але й виховує своєрідний підхід до дійсності. Складання самостійних задач на цих уроках доцільно пов'язувати з явищами повсякденного життя народу або пропонувати учням народні задачі-загадки на кмітливість. Зокрема, складання власних задач, пов'язаних із працею своїх батьків на благо рідного народу, і отримання результатів вражають молодших школярів своєю масштабністю. Хвилююче відкриття того, що проста, буденна, нічим не помітна праця батьків на виробництві або в полі за ціле життя приносить такі значні результати, про які написані книжки і складені пісні, наповнюють серця дітей почуттям гордості за своїх батьків, співвітчизників, формує національні переконання.

Дієвим засобом національного виховання є сприймання і відтворення на уроках народної пісні та музики. Українська пісня впливає на внутрішній світ молодшого школяра не тільки змістовно, через текст, але й через підсвідомість дитини своєю гармонією, ритмами, музичним ладом. Особливо цінними у національному вихованні є фольклорні та історичні пісні, які пробуджують яскраві уявлення про далеке минуле українського народу, його героїчну боротьбу за незалежність, його ідеали, мрії та сподівання. З раннього дитинства музичні образи накопичуються і створюють певний емоційний **багаж**, який і відіграє вже в роки вітництва роль духовного і художнього орієнтира, формує смаки і уподобання, сприяє роздумам на самоті і загалом впливає на культурний національний рівень підростаючої особистості.

Уроки фізичного виховання у початковій школі є тією базою, на якій формується уявлення молодших школярів про норми і правила здорового способу життя, виховується звичка щодо їх дотримання. Проте виховною метою на цих уроках має бути не тільки турбота про розвиток фізичних якостей і збереження здоров'я, як найвищої цінності, але й забезпечення гармонійного розвитку фізичного і духовного життя, підготовка молодшого школяра до суспільно корисної праці і захисту свого народу, нації, Батьківщини від ворогів. У цьому аспекті особливої уваги заслуговує впровадження в кожний урок фізичного виховання елементів національної культури - українських народних рухливих ігор, які за своїм змістом сприяють розвиткові сили, витривалості, спритності, взаємовиручки, кмітливості, спостережливості, тренування розуму тощо, так і прилучають до досвіду морального життя українського народу, дають можливість розвивати свою національну самобутність через сюжетність гри.

У сучасній початковій школі діти вивчають іноземну мову. І на цих уроках необхідно здійснювати національне виховання. Виховна мета уроків іноземної мови полягає у створенні уявлення у молодших школярів про велику різноманітність укладів життя у світі, у навчанні неупередженого сприймання іншої культури через призму національної свідомості. За такого підходу іноземна мова виступає засобом цілісного сприймання світової культури, де через зіставлення і знаходження спільного та різного по відношенню до рідного народу, його культури, мови, природи у дітей формується не тільки толерантне ставлення до мови і духовного світу іншого народу, але й усвідомлення самобутності української нації у світовій цивілізації, утверджується почуття національної гордості та самопошани.

Отже, формування національної свідомості молодшого школяра у процесі навчальної діяльності має відбуватися таким чином, щоб між засвоєнням знань і моральним розвитком не було розриву. Успіх цього процесу залежатиме, з одного боку, від змісту навчальних програм та організації розумової праці на уроках і в позаурочний час. Уроки математики, природознавства мають вчити діалектично мислити і давати об'єктивну оцінку історичним подіям і фактам; мовний матеріал, фольклор мають формувати мовно-національну свідомість; історичний матеріал має підносити почуття національної гідності та гордості; література, музика, фізкультура, трудове навчання, образотворче мистецтво повинні забезпечувати зв'язок свідомості з національною культурою народу. З іншого боку – успіх залежатиме від духовного багатства самого вчителя-класовода, його ерудиції, культури, прагнення і вміння пов'язувати будь-який навчальний матеріал із завданнями національного виховання з метою комплексного впливу на свідомість, почуття і поведінку

молодшого школяра.

Народжуючись, дитина застає у готовому вигляді і вбирає в себе відчуття своєї причетності до нації, які за певних обставин мають перерости в утвердження власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю, Україну. Ось чому сьогодні Українській державі потрібна така школа і така виховна робота в ній, які б знищували у свідомості школярів і їхніх батьків почуття меншовартості, а натомість виховувала б гордість за дідів та прадідів, які зберегли мову, звичаї і традиції своїх пращурів і генетично заклали в нас ту внутрішню силу, яка здатна відродити славу української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма “Освіта”: ХХІ століття. – К.: Радуга, 1994 – 61с.
2. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994. – 413 с.
3. Сухомлинська О.В. Із записника В.О.Сухомлинського // Початкова школа. – 1993. – №10.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: у 5 т. – Т.3. – К., 1976. – С. 99-287.

Одержано редакцією 03.02.2003

УДК: 37.017.4 Л.Б.КОЧКАРЬОВА

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У документах Верховної Ради України, Концепції національного виховання, Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ ст.) , Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті особливо підкреслюється необхідність удосконалення громадянського виховання учнівської молоді. Цілеспрямованої роботи з громадянського виховання дітей вимагає і Закон України “Про освіту”, де чітко сформульовані завдання виховання підрастаючого покоління [1;2;4;5].

Аналіз науково-педагогічної та методичної літератури показав, що процес громадянського виховання підстаючого покоління широко і різнобічно обгрунтований в теорії і практиці. Проблема формування громадянськості як провідної риси особистості приваблювала багатьох дослідників (Г.Вашенко, А. Макарєнко, В.Сухомлинський, В. Янів, М. Костомаров, К. Ушинський, Б. Грінченко, М Драгоманов, С. Русова, О.Духнович, Г. Вашенко, М. Стельмахович, В. Шкіль, В.Процюк [8],та інш.). Вчені підкреслюють, що громадянське почуття живе у кожному повноцінному народіві, що воно властиве кожній нормально вихованій і розвиненій людині, визріває із самого буття української нації, її історії, гуртуючи українців розумінням єдності живих, мертвих і ненароджених поколінь, зв'язаних спільністю походження, мови, історії, культури, території, і, головне, вічним прагненням здобути справжню волю.

Проблема виховання громадянина постала ще тоді, коли виникла перша держава. І актуальність її триватиме доти, доки існуватиме держава як соціальний інститут. Бо між ними є прямий діалектичний зв'язок: з одного боку, – стабільність, могутність держави залежить від свідомості її громадян; з іншого, – добробут і щастя народу має гарантувати держава як захисник його соціальних інтересів.

У дійсності громадянське виховання – довгий, повільний, діалектично складний процес, де взаємодіє велика кількість факторів, впливів та опосередкувань. У ньому важливе все: моральна атмосфера в сім'ї, спрямованість уроків в школі; різноманітність духовних інтересів. Це лише окремі аспекти в формуванні громадянського світосприймання, громадянського самовизначення дитини.

Виховати громадянина – значить підготувати підстаюче покоління до участі у розв'язанні сьогоденних та перспективних завдань держави, до управління нею та виконання функцій трудівника і господаря, керівника і виконавця, громадського діяча та захисника Батьківщини.

Виконати це завдання – значить сформувати у дітей комплекс особистісних якостей і рис характеру. Найперше – це патріотична свідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність працювати на благо Батьківщини, захищати її; це знання і дотримання Законів Української держави, прийнятих у ній правових норм; досконале знання та вільне володіння державною мовою і т.д.

При цьому по-іншому визначається соціальне замовлення школі – сформувати у дітей нову систему цінностей, яка ґрунтується на національній гордості й гідності; виховати вільну й суверенну особистість, здатну захищати й відстоювати власні позиції та погляди, керуючись національними й загальнонародськими цінностями. Виховання юного громадянина – це соціальне замовлення, викликане об'єктивними потребами нашого суспільства, першочергове завдання, що стоїть перед сучасною школою [5,27].

У сучасній педагогічній науці немає поки що окремого дослідження, присвяченого громадянському вихованню молодших школярів. Саме цей аспект і буде розглянутий у статті. Метою такого дослідження є аналіз стану громадянського виховання молодших школярів через навчально-виховний процес у сучасній школі.

Загальноосвітня національна школа першого ступеня виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, сприяє в подальшому успіху формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в школі

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Постоловський Р.М.	5
ЧАСТИНА І. ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	7
2. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин.....	7
3. Кіндрат В.К. Формування національної свідомості молодших школярів.....	12
4. Кочкарьова Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів.....	17
5. Зубілевич М.І. Формування активної життєвої позиції сучасного підлітка (на прикладі скаутів).....	20
6. Хорошковська О.Н. До проблеми розвитку українського комунікативного мовлення першокласників.....	22
7. Коваль Г.П. Фонетичні знання, уміння та навички у мовно-мовленнєвому курсі початкового навчання української мови.....	24
8. Лещенко Г.П. Мовленнєва компетенція як основний компонент комунікативної україномовної компетенції школярів.....	29
9. Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобами народознавства (на матеріалі народного календаря).....	33
10. Пономарьова К.І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів.....	36
11. Петрук О.М. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу.....	39
12. Артемова О.І. Модель розвитку креативного мовлення молодших школярів: теоретичні та практичні аспекти.....	41
13. Шевчук Т.Б. Реалізація лінгвістичного компонента у змісті навчання української мови в початкових класах.....	45
14. Лук'яник Л.В. Етимологічний аналіз як засіб розвитку мовлення.....	48
15. Коченгіна М.В. Пропедевтика складного речення у початкових класах як складова повноцінного мовленнєвого розвитку молодших школярів.....	51
16. Захарчук З.О. Особливості навчання молодших школярів виразно читати.....	54
17. Суржук Т.Б. Диференційоване навчання на уроках читання.....	58
18. Борова В.Є. Логоказка як засіб коригування звукової культури мовлення старших дошкільників і молодших школярів.....	62
19. Маліновська Н.В. Особливості мовної підготовки дітей до школи.....	64
20. Якимчук Р.І. Корекція мовлення першокласників.....	66
21. Прищепя О.Ю. Формування графічних навичок письма у першокласників.....	68
22. Сілков В.В. Теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	70
23. Приймак О.П. Методика вивчення табличного додавання і віднімання з переходом через десяток.....	74
24. Сілкова Е.О. Передумови особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	79
25. Гібалова Н.В. Система вправ як засіб диференціації навчання математики в початкових класах.....	82
26. Шутяк В.Г., Шутяк Ж.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні молодших школярів (на матеріалі уроків трудового навчання й математики).....	84
27. Шпакова В.С. Врахування вікових особливостей 6-річних першокласників в організації навчальної діяльності.....	88
28. Поніманська Т.І. Формування гуманістичних цінностей у дітей 7-го року життя.....	90
29. Петренко О.Б. Врахування гендерних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі.....	92
30. Будз М.М. Дитяча музика В.Косенка в естетичному вихованні молодших школярів.....	98
31. Якимчук С.Н. Педагогічні принципи ефективного впливу музики на процес виховання.....	100
32. Рябокоть В.І. Писанкарство на уроках образотворчого мистецтва.....	102
33. Табаровець Л.М. Лінгвістичні засади навчання іноземних мов (початкова школа).....	107
34. Іванова Л.І. Літературна освіта молодших школярів у системі розвивального навчання.....	110
35. Грипич С.Н. Психолого-педагогічні умови морального виховання молодших школярів засобами дитячої літератури.....	112
ЧАСТИНА ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДО РОБОТИ В УМОВАХ 4-РІЧНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	117
36. Вашуленко М.С. Перспективи модернізації початкової мовної освіти.....	117
37. Гетманчук Н.О. Комунікативна спрямованість вивчення прийменників у курсі української мови вищої школи.....	122

38. Лесняк Н.В. Мовленнєва практика на заняттях образотворчого мистецтва.....	126
39. Богущ А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	129
40. Воробйов А.М. Психологічні особливості пізнавальних процесів молодшого школяра	131
41. Безкоровайна О.В. Педагогічні аспекти гуманізації особистості вчителя в умовах демократизації шкільного життя.....	134
42. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності	136
43. Янцур М.С. Профорієнтаційна робота вчителями початкової школи.....	138
44. Михальська В.Р. До проблеми функцій вчителя початкових класів (управлінський аспект).....	142
45. Манжелій Н.М. До проблеми забезпечення наступності між дошкіллям і початковою ланкою освіти	145
46. Дичківська І.М. Інноваційна компетентність педагога як показник готовності до впровадження сучасних технологій дошкільної та початкової освіти	147
47. Ярмак Т.М. Інструментальна підготовка майбутнього вчителя музики початкової школи	150
48. Мельник Ю.С. Організація індивідуального навчання в телекомунікаційному освітньому середовищі	152
49. Байбара Т.М. Місце фахової методики у процесі формування педагогічного мислення майбутніх учителів початкових класів	155
50. Можайкіна О.С. Формування особистості неповнолітнього в контексті запобігання протиправної поведінки.....	158
51. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у навчально-виховному процесі	162
52. Лопухівська А.В. Особливості організації виховної роботи в сільських загальноосвітніх навчальних закладах	164
53. Присяжнюк Н.І. Навчальна домашня робота учнів початкових класів.....	167
54. Трофімчук В.М. Принцип комунікативно-особистісної організації навчальної діяльності у навчанні англійської мови на немовних факультетах.....	170
55. Дуброва А.С. Принцип новизни у комунікативному підході до оволодіння діалогічним мовленням на заняттях англійської мови	171
56. Мороз Л.В. Кушнір Н.В. Особливості перекладу на заняттях з іноземної мови немовних спеціальностей.....	174
Відомості про авторів	176

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 26

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор збірника наукових праць Коваль Г.П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 24.03.2002 р. Підписано до друку 25.04.2003 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 26,83. Обл. вид. арк. 27,23. Замовлення № 18/1. Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20